

A CIVIL-KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉS, A LÉLEKTANI MŰVELETEK ÉS A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA KAPCSOLATA

Rezümé:

Napjainkban a béketámogató katonai feladatok tervezése és végrehajtása során már nem csak a klasszikusnak számító katonai szempontokat veszik figyelembe. Növekvő hangsúlyt kap a műveleti terület civil környezetének, ezen belül is a helyi lakosság kulturális sajátosságainak ismerete. A civil-katonai együttműködés (CIMIC) és a lélektani műveletek (PSYOPS) közös jellemzője a katonai célok elérése érdekében a civil szereplőkre gyakorolt hatás képessége, amely nélkülözhetetlen a béketámogató műveletek sikeréhez.

Kulcsszavak:

kulturális antropológia, Human Terrain System, CIMIC, PSYOPS.

RELATIONSHIP OF THE CIVIL-MILITARY COOPERATION, PSYCHOLOGICAL OPERATIONS AND THE CULTURAL ANTHROPOLOGY

Abstract:

Nowadays in the course of planning and execution of peace supporting military tasks not only the classic military aspects are taken into account but also the civilian environment of the operational area-within also the knowledge of local cultural characteristics- has an increased emphasis. The common feature of the civilian-military cooperation -henceforward CIMIC- and the psychological operation -henceforward PSYOPS- in order to achieve military goals is the ability on the impact on the civilian persons, which is indispensable for peace support operations to succeed.

Keywords:

cultural anthropology, Human Terrain System, CIMIC, PSYOPS.

„A kultúra nem ismerése is ugyan úgy tud ölni, mint bármely fegyver.”¹

Montgomery McFate

A Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központja (MH CKELMK) az a katonai szervezet, amely fő feladataként szakembereivel ellátja:

- a haderő civil környezettel összefüggő támogatását;
- a műveleti területek lakosságának életkörülményeit javító projekteket hajt végre,
- háttérelmzéseket (kézikönyveket) készít,
- végzi saját szakállománya, valamint a missziós feladatokra kijelölt kontingensek személyi állománya, valamint az egyéni beosztású személyek felkészítését az idegen környezetben való feladatteljesítés sajátosságaira, valamint a helyi lakossággal, annak vezetőivel történő kapcsolattartásra.

A civil-katonai együttműködés (civil-military cooperation – CIMIC) és a lélektani műveletek (psychological operations – PSYOPS) sikeres megvalósításának követelményei közé tartozik a jó kapcsolatteremtési, kommunikációs készség és a helyi

¹ E gondolatot Montgomery McFate amerikai kultúrantropológus, a Human Terrain System (HTS) megalkotója fogalmazta meg az asszimétrikus hadviselés Irakban és Afganisztánban szerzett tapasztalatok összegzéséeként.

kultúra átfogó ismerete. Ezért az MH CKELMK szakemberei a felkészítések során kiemelt figyelmet fordítanak a tárgyalástechnika elméleti alapjaira és helyzetgyakorlatokon keresztül elsajátított fogásaira éppúgy, mint az adott missziós műveleti terület kulturális jellemzőinek ismeretére.

A magyar tartományi újjáépítési csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT) 10. váltásának CIMIC-részlege

A 21. század katonai műveletei is bizonyítják, hogy a NATO, az EU és az ENSZ által delegált katonáknak el kell fogadtatniuk magukat a helyi lakossággal, fokozott figyelmet kell fordítaniuk viselkedésükre, „el kell helyezniük” önmagukat a helyi lakosság sajátos kultúrájába. Megjelenésükkel akarva-akaratlanul részeseivé válnak a helyiek életének.

A ma zajló műveletek közül ez a fajta kulturális tudatosság a nagy eltérések miatt főleg Afrikában és Ázsiában bír különös jelentőséggel. A másik fél jobb megismerése, a zökkenőmentes interakció érdekében az ilyen műveletekben részt vállaló hadseregek a társadalomismereti kutatásokat hívták segítségül. Ezek közül napjaink katonai műveleteiben különös jelentőséggel bír a kulturális antropológia alkalmazása. Minden béketámogató feladat megkezdése előtt elengedhetetlen a műveleti terület civil környezetének feltérképezése, egyfajta kulturális információszerzés. Az ilyen típusú információk megkönnyítik az adott területre érkező csapatok kapcsolati hálójának kiépítését, a helyi politikai, kulturális és társadalmi viszonyoknak a műveletek tervezéséhez szükséges megismerését.

A kulturális ismeretek szerepe a béketámogató műveletekben

A kulturális antropológia

A kultúra vagy civilizáció a maga teljes etnográfiai értelmében az az összetett egész, amely magában foglalja a tudást, a hiedelmet, a művészetet, a törvényt, a hagyományt és mindazon egyéb képességeket és szokásokat, amelyekre az embernek, mint a társadalom tagjának szüksége van.² A *kulturális antropológia* fő célja, hogy elősegítse azon kulturális sokszínűség megértését, amelyek között az emberek élnek és feltárja azokat a különbségeket, amelyek nyilvánvalóak az egyes társadalmak és kultúrák között.³ Akármilyen is a saját kultúránk, bármilyen vizsgálatok alapján próbáljuk is

² <http://www.tankonyvtar.hu/gazdasagtudomany/metodologia-tarsadalom-080905-51>

Letöltési ideje: 2012. 02. 08.

³ Robert Simpson: Az antropológia felfedezése.

<http://mek.niif.hu/01600/01668/01668.htm#1> Letöltési ideje: 2012. 02. 08.

meghatározni azt a társadalmat, amelyben élünk, egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy rendkívül fontos megismernünk a miénktől eltérő, technológiailag "fejletlenebb" kultúrákat.

A kulturális antropológia feladata azonban nem csupán a kultúrák leírása. Ennek a tudománynak a tárgya ugyanis maga a kultúrateremtő ember, s mint ilyen, a modern társadalmak és kultúrák megismerését is szolgálja. Más kultúrák megismerésével a sajátunkat is képesek vagyunk etnográfiai összefüggések között látni és vizsgálni, ezáltal felismerni az emberi lét közös problémáit és közös módszereket találni a felszámolásukra. Eközben pedig világossá válik előttünk, hogy lehetnek ugyanolyan hatékonyak és ésszerűek a számunkra idegen megoldások a saját rendszerükben, mint a mieink a mi dimenzióink közt.

Az antropológia hozzásegít bennünket ahhoz, hogy leküzdjük széles körben elterjedt (és egyáltalán nem ártalmatlan) etnocentrikus szemléletünket, miszerint kizárólag az általunk megszokott gondolkodásmód és cselekvés a helyes. Más népek kultúrájának a tanulmányozása és megismerése tehát saját történelmünk és társadalmi intézményeink jobb megértését is szolgálja.⁴

A kulturális antropológia az emberiséget a különböző etnikumok közötti összehasonlításokat téve tanulmányozza. A társadalomtudományok ezen empirikus ága a béketeremtő missziókban szerepet vállaló hadseregek számára a civil-katonai kapcsolatban válik igazán fontossá. Annak módszertana és a terepmunka során gyűjtött kutatási eredményei meghatározóak a műveleti terület civil környezetének folyamatos értékelésében, elemzésében és a felkészítés során egyaránt.

Vizsgálati céljaik révén a társadalomtudományi kutatások több külföldi haderőben a felderítéshez kapcsolódnak. A katonai szakemberek e kutatási eredmények tükrében igyekeznek megérteni más társadalmak sajátjuktól eltérő tulajdonságait. Ennek során összehasonlító elemzésekkel határozzák meg az azokat egyedivé tevő sajátosságokat, amelyek ismerete hatással lehet a műveletek tervezését és végrehajtását meghatározó gondolkodásmódra.

A kulturális antropológia mindig egy adott csoportra jellemző *tanult* viselkedést vizsgálja és nem a biológiailag örökölteteket kutatja. A viselkedés tanult és közösségi formáit összefoglalóan kultúrának nevezzük. Tárgya igen összetett, sokrétű és szerteágazó.

A kulturális antropológus kutatásaihoz nem elegendő az általános antropológiai tudás, ezért – kapcsolatokat keresve – megpróbál együttműködést kialakítani más tudományokkal. Így alakultak ki az antropológia olyan speciális szakágai, mint a pszichológiai, a politikai, vagy éppen az orvosi antropológia. Ebbe a sorba szervesen illeszkedve alakulhat ki a jövőben egy ma még nálunk ismeretlen szakág: a „katonaantropológia”.

A kulturális antropológia felismeréseinek katonai alkalmazása

A kulturális antropológia kutatási módszerei és az annak révén szerzett, a műveletekben hasznosítható ismeretek ma még (legalábbis nálunk) nem képezik szerves részét a béketámogató műveletek környezete kutatásának. Ahhoz, hogy ez a viszony intézményesen is kiépüljön, a hadtudomány és az antropológia művelőinek közös gondolkodásra való hajlandósága szükséges. Ma már bizonyított tény, hogy a műveleti területen való szociokulturális kutatások szükségszerűek és a haderő számára is hasznosítható, kézzel fogható eredményeket jelentenek. A kultúrából nyerhető információk megszerzése az új megközelítés kívánalma mellett újfajta kutatási

⁴ Borsányi László: Mire jó az antropológia?

<http://oldwww.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/majus/borsanyi.htm> letöltési ideje: 2012. 02. 15.

módszerek kialakítását igényli.

A kutatás körülményeit nehezítheti (és akár az eredményeket is befolyásolhatja), hogy a mindenkor érvényes biztonsági előírások miatt a kutatók egyenruhában, fegyverrel, nem ritkán repeszálló mellényben jelennek meg a műveleti terület lakossága körében és teszik fel kérdéseiket. Többen aggódnak amiatt, hogy a katonai jelenlét torzítja, befolyásolja a helyi embereknek a különböző kérdésekre adott válaszait. (Saját tapasztalataim szerint Afganisztánban a civil kutatót ugyanolyan idegennek tekintik, mint az egyenruhába bújt társadalomtudóst. Minél hosszabb ideje vannak jelen a katonák egy bizonyos hadszíntéren, mindennapos jelenlétük annál elfogadottabbá, megszokottabbá válik. Így egy kérdőív kitöltéséhez, egy interjútatáshoz nem feltétlenül szükséges a civil megjelenés.)

A helyi közösséggel való jó kapcsolat alapja a helyi hagyományok és kultúra megismerése. Minél több időt tölt egy kutató az adott terepen, annál eredményesebben alakítja ki saját megfigyelési technikáit. Egyedi szemlélet- és látásmódja adja meg neki ugyanis a képességet, hogy olyan közel kerülhessen a helyi közösséghez, amihez más idegenek sosem fognak. Ezáltal részletesebb információkat ismer meg a helyiekről és olyan, bizalomra épülő kapcsolati hálót tud kialakítani, amelyet más módon (például anyagiakkal) nem lehet elérni, vagy hosszú távon fenntartani. Ma még ugyan sokan kételkednek a „kulturális eredőjű” információk hatásában, de ha nem ismerjük meg a helyi kultúra sajátosságait, akkor fel sem tudjuk használni azokat.

„Bevetésen” a CIMIC-részleg

A „kulturális hírszerzés” ereje

1961 januárjában John F. Kennedy találkozott nemzetbiztonsági tanácsadójával, Walt Whiteman Rostow-val, hogy megvitassák a nemzetet érintő biztonsági fenyegetéseket. Kennedy és Rostow megbeszélését egy olyan jelentés ösztönözte, melyet Edward G. Lansdale dandártábornok írt a vietnámi helyzetről.

Lansdale tábornok volt az, aki megakadályozta a kommunista hatalomátvételt a Fülöp-szigeteken, segítette Ngo Diem elnökké választását az amerikai kormány által támogatott Dél-Vietnámban, továbbá részt vett Fidel Castro politikai megdöntésére irányuló kísérletben is.

Habár Lansdale katona volt, a Fülöp-szigeteken végrehajtott műveletek során – felismerve azok hasznosságát – antropológiai eszközöket és ismereteket is alkalmazott. Ilyen eset volt az ún. Huk lázadók elleni harca, amelyben a helyi babonákról végzett kutatások alapján alkalmazta a „psywar”-t, azaz a lélektani hadviselést. Abból indult ki, hogy a helyi lakosság hisz a vámpírok (asuang) létezésében. Egy, a Huk felkelők által használt járőrösvényen elrejtőzött katonái az arra járó lázadók egyikét észrevétlenül

elkapták és megölték. Amikor a lázadók észlelték társuk eltűnését, kutatni kezdtek, és rátaláltak az ösvényre addig már visszahelyezett holttestre. A halott nyakán két lyuk tátongott és a vér is eltűnt a holttestből, ezért úgy gondolták, hogy azt a vámpír tette. Ezt a hiedelmet felhasználva kényszerítették a Huk lázadókat a terület elhagyására.⁵

2011-ben irányítási beosztásban szolgáltam Afganisztánban a MH Tartományi Újjáépítési Csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT) 10. váltásának CIMIC részlegében. Munkám során kerültem kapcsolatba a válságkörzetek elemzéséhez helyi kutatásokat folytató amerikai kultúraelemző csoporttal.

Afganisztánban számos olyan szituációval találkoztam, amelyek meggyőztek a csoport által végrehajtott program jelentőségéről. Egy, az amerikai társadalomtudósokkal közösen végrehajtott, Baghlan-tartomány Baghlan-e Jadid járási székhelyen végzett kutatás alkalmával egy iskola mellett állt meg konvojunk. Az egyik magyar személybiztosító katona a biztosítás mellett fotókat készített az ott elhaladó gyerekekről. Az esetet én nem láttam, de szerencsére az egyik amerikai antropológus felfigyelt rá és azonnal kért, hogy szólítsam fel a katonát a fotózás befejezésére.

Az amerikai szakember elmesélte, hogy 2011 tavaszán egy amerikai csapattal járt Afganisztán déli részén. Akkor szintén egy kislány lefényképezése miatt következett be tragikus incidens. Az amerikai járőr megállt egy városban informálódni, amikor az egyik katona elővette fényképezőgépét és fotókat készített egy ház előtt álló kislányról. A kislány édesapja, miután észrevette ezt, gépkarabéllyal kirontva a házból, hangos szitkozódások mellett lelőtte a fényképező katonát és a mellette álló társát is halálosan megsebezte. Az apát a megölt katonák társai azonnal lelőtték.

A sajnálatos esemény tanulsága, hogy három ember halálának kellett bekövetkeznie, mert a kiképzésen hallott, kulturális különbségekből fakadó tilalmakat sem az amerikaiak, sem mi magyarok nem tartjuk be olykor... Szerencsére a mi esetünkben nem volt ilyen következmény, de vajon legközelebb is lesz-e ilyen szerencsénk?

A missziós felkészítések alatt a külszolgálatra készülő állomány kiképzésének része az adott műveleti terület lakossága kulturális sajátosságainak, a viselkedési szabályainak megismertetése. Ezek betartását nem tudjuk folytonosan ellenőrizni, legfeljebb ismételten felhívjuk azokra a figyelmet a súlyos következmények elkerülése érdekében. Nem szabad támadási felületet adni a lázadó csoportoknak!

A Magyar Honvédség és a kulturális antropológia kapcsolata

A civil-katonai kapcsolatok és a kulturális antropológia az MH CKELMK berkein belül szerencsés módon már most is összekapcsolódik. Mivel ma még az amerikaihoz hasonló módon civil kutatók a Magyar Honvédség missziós feladataiban (egyebek mellett biztonsági és jogi okokból kifolyólag) nem vehetnek részt, ezért ilyen jellegű tevékenységeket jelenleg a központ szerződéses tiszt állományú, társadalomtudományi alapvégzettségű szakemberei végeznek – természetesen beosztásuk ellátása mellett. Ezekre a kutatásokra, megfigyelésekre a CIMIC/PSYOPS szakbeosztású személyeknek jelenleg csak a missziós szakbeosztásuk maradéktalan ellátása mellett, a kontingens parancsnokának ez irányú támogatása esetén van lehetőség.

A Magyar Honvédség béketámogató műveleteiben a jövőben remélhetőleg alkalom nyílik a társadalomtudományok képviselőinek funkcionális szakértőként történő folyamatos alkalmazására. A mindennapi célirányos kutatások mellett feladatuk lehetne a

⁵ Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia szerepe a katonai műveletekben. In. Hadtudományi Szemle 2010/4. Forrás: <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/?q=hu/2010/3-evfolyam-4-zam/hadmuveszet/kulturalis-antropologia-szerepe-katonai-muveletekben>

megszerzett információk feldolgozása és ezek alapján a parancsnok munkájának támogatása. Ez a feladatellátás – amerikai modell alapján – egy rendszerbe, egy ún. kultúraelemző csoportba szervezve képzelhető el.⁶ Egy csoport (2–4 fő) idehaza elemzi és integrálja a képzésekbe, felkészítésekbe a missziós területen tevékenykedő kutatók (missziós területenként 1–2 fő) mindennapi munkájának tapasztalatait. Nem cél az amerikaiakkal megegyező rendszer felállítása, csupán a koncepció megvizsgálása és adaptálási lehetőségeinek vizsgálata a Magyar Honvédségben.

Az MH CKELMK állományában 2008 óta szolgáló társadalomtudósoknak (két antropológus és egy szociológus), valamint a Központ további, a Balkánon és Afganisztánban missziós szolgálatot teljesítő szakembereinek tapasztalatai és feladataikból fakadó speciális munkakapcsolatai adják azt a lehetőséget, ami képessé teheti a Központot ennek az új, interdiszciplináris tudományterületnek a felkészítésbe való beépítésére és az alkalmazására vonatkozó szakmai program kialakítására. Ki kell alakítani a kutatások rendszerét, módszertanát, gyakorlati megvalósításának kereteit, a megszerzett információk rendszerezésének és elemzésének szempontjait. A folyamat végén egy mindenre kiterjedő kulturális adatbázis összeállítására nyílhat lehetőség, ami az eddiginél sokkal komplexebb kulturális felkészítést tesz lehetővé. Ennek eredményeként várhatóan hatékonyabbá válik a helyi lakossággal összefüggő missziós feladatok ellátása. A kulturális antropológia alkalmazása így hasznos eszközként segíthet a missziós mindennapokban és a hazai képzésekben egyaránt.

A tiszt-, illetve altisztjelöltek oktatásától a missziós felkészítésekig széles körű a kulturális antropológia alkalmazásának lehetősége. A katonai oktatásban a rajparancsnoki szinttől kezdve a jövő (de már a jelen) katonai vezetői számára is el kell ültetni a kulturális tudatosság elsajátítási képességének csíráit, hogy később már ne okozzon problémát egy idegen kultúrával való kapcsolatok felvétele.

* * *

Montgomery McFate, a Human Terrain System (HTS) kialakítójának munkássága és kitaratása vezetett ahhoz, hogy ma több mint 24 HTS csapat dolgozik Afganisztánban, de megtalálhatóak ilyen csoportok Afrikában, és jelen voltak Irakban is. McFate törekvései a katonai oldallal való együttműködés szándéka miatt szembekerültek az Amerikai Antropológus Szövetséggel és más társadalomtudományok képviselőivel, mivel utóbbiak szerint a társadalomtudományok katonai műveletekben való alkalmazása az etikai kódex ellen való.

Ezen gondolatok képviselői nem akarják elfogadni azt a, ma már tapasztalatokon alapuló megállapítást, miszerint a társadalomtudományok alkalmazása a műveletekben nem csak a saját katonáink életét óvhatja, munkáját könnyítheti meg, hanem ezzel a helyi lakosok élete is megmenthető. A jobb kapcsolat (együttműködés) kialakítása pedig mindkét fél túlélését jelentheti ott, ahol a bűnözés, a nincstelenség, a félelemkeltés és az erőszak az úr.

A rosszul kódolt, nonverbális kommunikációból eredő félreértések sok esetben okoztak már konfliktust a civil és katonai oldal között és nem egyszer vezettek tragédiához. Az értelmetlen civil és katonai áldozatok elkerülésében lehetnek a katonák segítségére a társadalomtudományok, így a kulturális antropológia kutatásainak eredményei is.

⁶ A szintén amerikai eredetű Human Terrain Analysis Team (HTAT) mintájára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AAP-6, NATO Szakkifejezések és meghatározások gyűjteménye. HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport, Budapest, 1997.

A civil-katonai együttműködés kézikönyve. HVK Védelmi Tervezési Főcsoportfőnökség, 1999.

Hollós Marida: Bevezetés a kulturális antropológiába. Budapest, 1995. Szimbiózis TAX, Sol, Action Anthropology (Current Anthropology Vol. 16, 1975)